

ВИЗНАЧЕННЯ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ І РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ

Розвиток економічної системи України наприкінці ХХ — початку ХХІ ст., спонукав наукову спільноту, практиків господарської діяльності особливу увагу приділити пошуку принципово нових шляхів та методів господарювання, зокрема виникла необхідність визначення регіональних особливостей та закономірностей розвитку промислових підприємств.

Вирішенню цієї проблеми свою роботу присвячують і відомі українські, і зарубіжні вчені. Фундаторами наукових вітчизняних шкіл з означеного питання виступили О.Амоша, М.Білопольський, Н.Брюховецька, В.Гончаров, М. Іванов С. Кожушкин, Л. Кузьменко, М.Чумаченко та ін. [1 — 8].

Дослідженням проблем розвитку регіональних промислових систем присвячені наукові розробки провідних наукових установ України, таких, як КНЕУ, ХНЕУ, ІЕП НАНУ, тому обрана тема дослідження є цілком актуальною.

Метою нашої роботи є визначення закономірностей та регіональних особливостей розвитку промислових підприємств Донецького регіону, які виступають системоутворюючими у загальному контексті розвитку.

Економічний розвиток і благополуччя функціонування сучасного промислового підприємства безпосередньо пов'язано з тенденціями розвитку й рішенням проблем саме в промисловому секторі, тобто в галузевому розрізі.

Промислові підприємства здатні виступити базою технічних інновацій і створити умови для якісних змін у майбутньому чи стати гальмом позитивних змін, що відбуваються. Підтвердженням цьому може служити аналіз процесів трансформації, що відбулися в Україні протягом останніх десяти років.

Проведений аналіз динаміки реального ВВП і обсягів випуску продукції за минулі 15 років показує, що кризові явища в Україні продовжувалися аж до 1999 р.

За 1990 — 2000 р. обсяг ВВП скоротився на 59,2 %, обсяги виробництва промислової продукції — на 48,9 %, сільського господарства — на 51,5 %. Реальна заробітна плата зменшилася в 3,82 рази, а виплати пенсій — у 4 рази. На цьому негативному тлі промисловий сектор продовжував відігравати вирішальну роль, і при загальному значному скороченні

всього сектора матеріального виробництва (з 76,7 % до 65,5 %) його частка за цей період знизилася незначною мірою (з 50,7 % до 47,2 %).

Економічний підйом, що в цілому на Україні реєстровано у 2000 р., у промисловому секторі почався ще в 1999 р. (рис. 1), темпи росту в промисловому секторі значно перевищують темпи росту обсягу ВВП, а, з огляду на ту частку, що приходить на ВВП на промисловість, можна стверджувати, що саме її розвиток став основною рушійною силою позитивних змін останніх років.

Однак отримані позитивні зміни не є цілком переконливими, оскільки зношеність основних фондів, дотримання сучасних технологій в Україні залишаються все ще на досить низькому рівні.

Позитивні зміни в економіці України почалися ще в другій половині 1999 р. За підсумками цього року вперше за минулий період обсяги промислового виробництва порівняно з попереднім роком зросли (+ 4 %), хоча в більшості інших секторів економіки (сільському господарстві, будівництві) усе ще продовжувався спад (табл. 1).

Пожвавлення економічного росту в цілому, як показують статистичні дані за 2000 — 2003 рр. [4, 5], безпосередньо пов'язано з ініціюванням розвитку промислових підприємств традиційних галузей, що змогли перебороти кризові явища. Промислове виробництво в Україні за 2000 р. зросло на 12,9 %, за 2001 р. збільшення склало вже 14,2 %, щоправда, у 2003 р. темпи знизилися до 7 %.

Включення промислових підприємств у процес реформування супроводжувалося низкою специфічних проблем, в основному зв'язаних із диверсифікацією, конверсією, реструктуризацією промислового виробництва. Неоднозначність оцінки цих процесів було поглиблено відсутністю відповідного правового поля, незавершеністю правової реформи. Через це минуле десятиліття було дуже непростим для промислових підприємств, зокрема Донецького регіону.

За даними НДІ статистики, Держкомстату України, Донецька область посідає лідируюче місце протягом останніх 5 років за обсягами виробництва промислової продукції, забезпечуючи 16,5 % загального обсягу виробництва в країні (табл. 2).

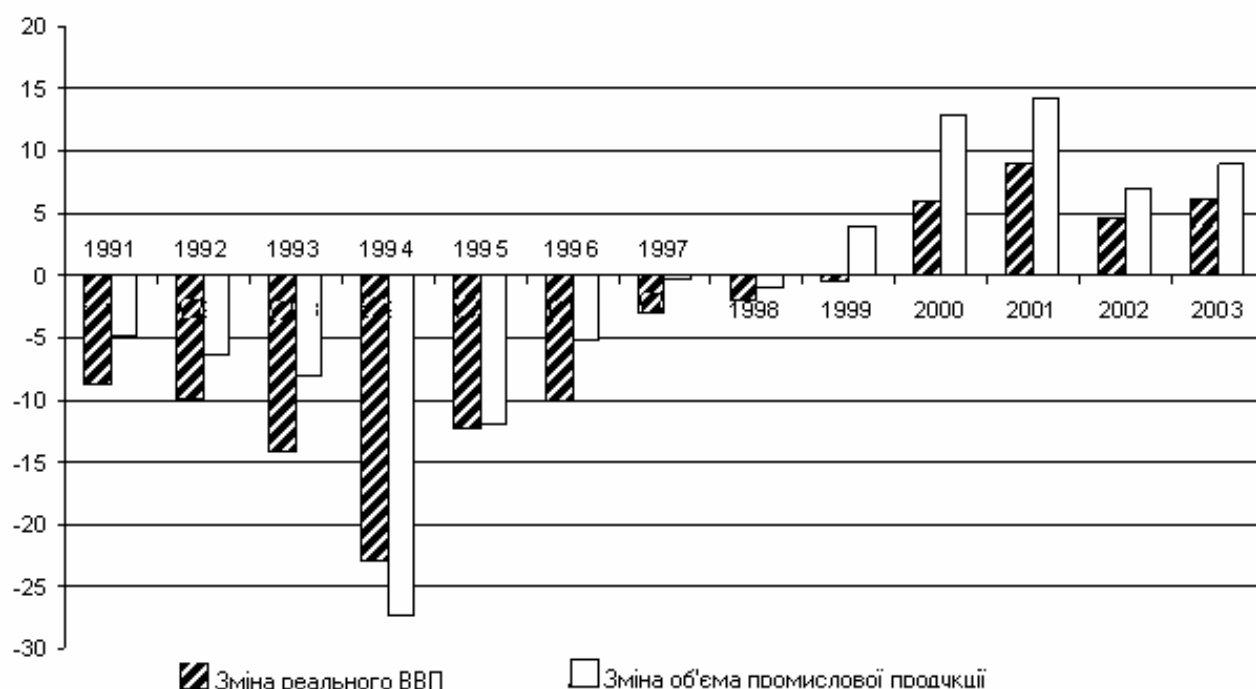

Рис. 1 Динаміка зміни обсягів ВВП і промислової продукції на Україні за 1991 — 2003 рр.

Таблиця 1

Індекси фізичного обсягу випуску товарів і послуг у галузях економіки (у відсотках до попереднього року).

Рік	Усього за галузями	У тому числі:					
		Випуск товарів (усього)	Промисловість	Сільське господарство	Будівництво	Транспорт	Інші галузі
1996	94,3	92,1	93,9	86,8	94,0	89,1	87,4
1997	92,8	90,6	93,6	91,5	64,3	88,5	90,6
1998	93,6	94,1	92,6	103,5	90,3	80,6	52,2
1999	77,5	74,0	72,7	83,9	62,0	85,5	69,2
2000	87,6	87,4	88,0	96,3	64,8	79,5	102,2
2001	90,8	90,8	94,9	90,5	66,0	82,3	93,3
2002	98,3	98,3	99,7	98,1	88,1	98,1	101,6
2003	96,9	96,9	99,0	90,2	101,4	96,4	103,1
2004	99,6	100,0	104,0	93,1	92,0	93,4	117,2
2005	105,9	108,8	112,4	109,2	104,2	104,9	98,3
2006	109,1	110,6	114,2	110,6	110,6	101,3	100,5
2007	104,8	106,4	107,0	101,2	101,7	99,4	98,7

У 1999 — 2000 рр. темпи зростання промислового виробництва в області демонстрували явну тенденцію до збільшення (1999 р. — на 7 %, у 2000 р. — на 12,2 %) і були одними з найвищих в Україні. У 2002 — 2006 рр. відбулося дворазове зниження цих показників,

причому в основному за рахунок вуглевидобувної галузі, обсяги виробництва в якій тільки в 2001 р. скоротилися більше, ніж на 4 %, а також зниження темпів росту на коксохімічних підприємствах [4, 5].

Провідне місце в галузевій структурі промисло-

Динаміка й структура виробництва промислової продукції (робіт, послуг) ведучими промисловими регіонами України у 2002 — 2006 рр.

Регіон	Темпи зростання промислового виробництва у % відносно попереднього року					Питома вага регіону в загальному обсязі промислового виробництва, %				
	2002	2003	2004	2005	2006	2002	2003	2004	2005	2006
Донецька область	93	107	112,2	106	104	18,7	19,3	18,3	18,2	16,5
Дніпропетровська область	97	101	116,3	109	104	16,2	16,1	16,0	16,3	14,8
Запорізька область	102	110	119,6	102	101	8,5	8,6	8,7	8,8	7,3
Луганська область	94	108	129,6	130	104	6,0	6,4	6,4	6,5	7,1
Харківська область	103	105	103,7	117	105	6,6	6,4	5,1	5,6	5,1

вості Донецької області належить підприємствам гірничо-металургійного комплексу. Закономірності й особливості їхнього розвитку багато в чому визначають результативність всіх економічних перетворень у регіоні. Значний взаємозв'язок і взаємозалежність підприємств цього комплексу припускає необхідність вивчення особливостей розвитку вуглевидобувних і металургійних підприємств із метою визначення загальних тенденцій і закономірностей їхнього розвитку з урахуванням особливостей Донецького регіону.

Закономірності розвитку вуглевидобувних підприємств багато в чому визначені попередніми етапами розвитку вугільної галузі в цілому. До прийняття Україною самостійності основним елементом державної політики у вугільній промисловості України було централізоване управління нею через Міністерство вугільної промисловості Української РСР, що входило до складу союзно-республіканського Міністерства вугільної промисловості СРСР. З 1975 до 1982 рр. організаційна структура управління вугільною промисловістю Української РСР складалася з двох рівнів: «Міністерство вугільної промисловості — виробниче об'єднання».

Первинною ланкою господарювання виступали виробничі об'єднання, що мали статус державних підприємств. Шахти, розрізи, збагачувальні фабрики й інші підприємства в структурі виробничих об'єднань дістали права виробничих одиниць і не мали правової самостійності [6].

У період 1975 — 1982 рр. вугільна галузь України переживала найбільший підйом: у 1976 р. було здобуто максимальну кількість вугілля за всю історію га-

лузі. Проте вже в цей період позначилися основні проблеми вітчизняної вугільної промисловості — почалося поступове зниження видобутку вугілля, продовжувалося падіння продуктивності праці робітників, скорочувалася кількість шахт, росла собівартість при порівняно стабільних гірничо-геологічних умовах.

З 1982 р. у зв'язку з тим, що шахти стали самостійними державними підприємствами в складі об'єднань і були наділені відповідними правами, у структурі управління галуззю додалася ще одна ланка — підприємство з видобутку вугілля.

Шахта могла розпоряджатися закріпленими за нею основними й оборотними коштами, трудовими й матеріальними ресурсами, мати окремий (але не самостійний) баланс, здійснювати свою діяльність на внутрішньогосподарському розрахунку, утворювати фонди матеріального заохочення, соціальних заходів, житлового будівництва і самостійно розпоряджатися ними. Структура управління галуззю стала складатися з трьох рівнів: «Міністерство вугільної промисловості — виробниче об'єднання — шахта».

У період 1982 — 1990 рр., пов'язаний з початком змін у політичному й економічному житті України, негативні тенденції у галузі (різке зниження вуглевидобутку, продуктивності праці, скорочення числа шахт, масові страйки шахтарів у 1987 — 1989 рр.) продовжували зростати [6]. Під час отримання Україною незалежності в 1991 р., вугільна галузь уже перебувала в кризовому стані.

Кардинальне реформування діяльності промислових підприємств вугільної промисловості по суті почалося в 1995 р.

На першому етапі уряд України вжив заходів щодо приватизації вугільної галузі. У 1996 р. вийшов Указ Президента України № 116 від 7 лютого «Про структурну перебудову вугільної промисловості» [7]. У ньому передбачалася конкретна програма дій щодо корпоратизації вуглевидобувних підприємств із можливістю їхньої подальшої приватизації (корпоратизація у вугільній галузі — перетворення всіх шахт та інших структурних одиниць виробничих об'єднань у державні підприємства — юридичні особи).

Передбачалося, що після загальної корпоратизації підприємств, що входять у сферу управління Мінвуглепрому України (ця структура на той час була знову відновлена), вони будуть перетворені в державні відкриті акціонерні товариства (ДВАТ), державні акціонерні компанії (ДАК), а також державні холдингові компанії (ДХК) [5].

Однак рівень перетворень виявився не настільки глибоким, ніж планував уряд: структурну перебудову провели далеко не всі підприємства.

Слід зазначити, що при цьому у випадку приватизації Кабінет Міністрів України з представлення Фонду державного майна України залишав за собою право на відповідний пакет акцій акціонерних товариств, створених на базі підприємств гірничодобувної промисловості.

Подальшою значущою подією, що вплинула на процес розвитку вугільних підприємств, з'явилося введення урядом у 2000 р. практики аукціонів із продажу коксівного вугілля.

На аукціонах передбачалася участь шахт і споживачів вугілля (наприклад, металургійних комбінатів), що повинно було привести до викоринювання бартеру й появи на шахтах «живих» грошей. Але, використовуючи всі доступні механізми впливу на уряд, трейдери фактично зірвали проведення першого аукціону з продажу коксівного вугілля в червні 2000 р. Це особливо важливо для вугільних підприємств Донецького регіону, що в цілому спеціалізуються на видобутку коксівного вугілля, яке є важливою сировиною складовою металургійного виробництва [4; 5].

Таким чином, проаналізувавши основні закономірності та складові забезпечення розвитку системоутворюючих підприємств Донеччини, можемо зробити такі висновки.

На розвиток вуглевидобувних підприємств наприкінці ХХ ст. безпосередній вплив зробили існуючі в той період схеми торгівлі вугіллям.

Після руйнування в 1996 р. державної системи централізованих вуглепостачань і поглинання більш дрібних комерційних структур могутніми трейдерськими акціонерними товариствами були створені схе-

ми, що припускали реалізацію комерційними структурами посередницьких функцій на всій лінії «видобуток — збут» чи «видобуток — збагачення — збут».

Не дивлячись на широке коло вжитих заходів, повноцінна структурна перебудова вуглевидобувних підприємств проходить неефективно.

Щорічно збільшується не тільки кількість закритих і ліквідованих шахт, але й дефіцит бюджетних асигнувань. Виділені кошти розподіляються серед великої кількості шахт і не виконуються, насамперед, природоохоронні заходи й соціальні зобов'язання

Таким чином, для вирішення питань євроінтеграції, вступу до СОТ, промислового сектору Донбасу, як й України в цілому необхідна розробка зваженої концепції розвитку на підставі використання основних положень хартії про сталий розвиток суспільства у ХХІ столітті, саме ці питання потребують подальшої розробки та наукового пошуку.

Література

1. **Амоша А. И.** Каноны рынка и законы экономики. Кн. 1. Методология экономико-математического анализа / А. И. Амоша, Е. Т. Иванов. — Донецк : ИЭП НАН Украины. — 1998. — 420 с. 2. **Белопольский Н. Г.** Энвайроника — наука о развитии и совершенствовании общества и мира / Н. Г. Белопольский. — Донецк-Мариуполь : ИЭП НАН Украины, 1997. — 331 с. 3. **Брюховецька Н. Ю.** Економічний механізм підприємства в ринковій економіці: методологія практика. — Донецьк : ІЕП НАН України, 1999. — 276 с. 4. **Гончаров В.М.** Підвищення ефективності інвестиційно — інноваційної діяльності підприємства за умов ринкового оточення : монографія / В. М. Гончаров, Д. В. Солоха, О. А. Фесіна, В. К. Мухопадов, О. О. Кузнецов. — Донецьк : СПД Купріянов В. С., 2007. — 202 с. 5. **Гончаров В. М.** Організація управління ефективним розвитком промислових підприємств в умовах ринкового середовища : монографія / В. М. Гончаров, Д. В. Солоха, В. Ю. Припотень, О. А. Фесіна. — Донецьк : СПД Купріянов В. С. — 2006. — 206 с. 6. **Кожушкин С. Г.** Реструктуризация угольной промышленности и ее социально — экологические последствия / С. Г. Кожушкин, В. М. Ивашина // Уголь Украины.—2000. — № 10. — С. 3 — 10. 7. **Указ Президента Украины № 116/96** от 7 февраля 1996 г. «О структурной перестройке угольной промышленности» // Эксперт — юрист: Информ. — правовая библиотека. Версия 8.0. актуальна на 01.01.2004. 8. **Чумаченко М.Г.** Концепція державної промислової політики України / М. Г. Чумаченко, О. І. Амоша, М. І. Иванов, Л. М. Кузьменко та ін. — Донецьк : ІЕП НАНУ, 2000. — С. 27 — 34.

Ходак О. В. Визначення закономірностей і регіональних особливостей розвитку промислових підприємств Донецького регіону

Метою статті є визначення закономірностей та регіональних особливостей розвитку промислових підприємств Донецького регіону, які постають системоутворюючими в загальному контексті розвитку. Економічний розвиток і благополуччя функціонування сучасного промислового підприємства безпосередньо пов'язані з тенденціями розвитку й рішенням проблем саме в промисловому секторі, тобто в галузевому розрізі. Промислові підприємства здатні виступити базою технічних інновацій і створити умови для якісних змін у майбутньому чи стати гальмом позитивних змін, що відбуваються. Підтвердження цьому може служити аналіз процесів трансформації, що відбулися в Україні протягом останніх десяти років.

Ключові слова: регіональні особливості, тенденції, розвиток, інновації, промисловість.

Ходак О. В. Определение закономерностей и региональных особенностей развития промышленных предприятий Донецкого региона

Целью статьи является определение закономерностей и региональных особенностей развития промышленных предприятий Донецкого региона, которые выступают системообразующими в общем контексте развития. Экономическое развитие и благополучие функционирования современного промышленного предприятия непосредственно связано с тенден-

циями развития и решением проблем именно в промышленном секторе, то есть в отраслевом разрезе. Промышленные предприятия способны выступить базой технических инноваций и создать условия для качественных изменений в будущем или стать тормозом позитивных изменений, которые происходят. Подтверждением этому может служить анализ процессов трансформации, которые состоялись в Украине в течение последних десяти лет.

Ключевые слова: региональные особенности, тенденции, развитие, инновации, промышленность.

Khodyak O. Regional peculiarities of development of industrial enterprises of Donbass

The purpose of the article is determination of conformities to the law and regional features of development of industrial enterprises of the Donetsk region, which come forward systemo formative in the general context of development. Economic development and prosperity of functioning of modern industrial enterprise is directly related to the progress trends and decision of problems exactly in an industrial sector, that in an of a particular branch cut. Industrial enterprises are able to come forward the base of technical innovations and create terms for high-quality changes in the future, whether to become the brake of positive changes which take a place. By confirmation to it the analysis of processes can serve transformations which took a place in Ukraine during the last ten years.

Key words: regional features, tendencies, development, innovations, industry.